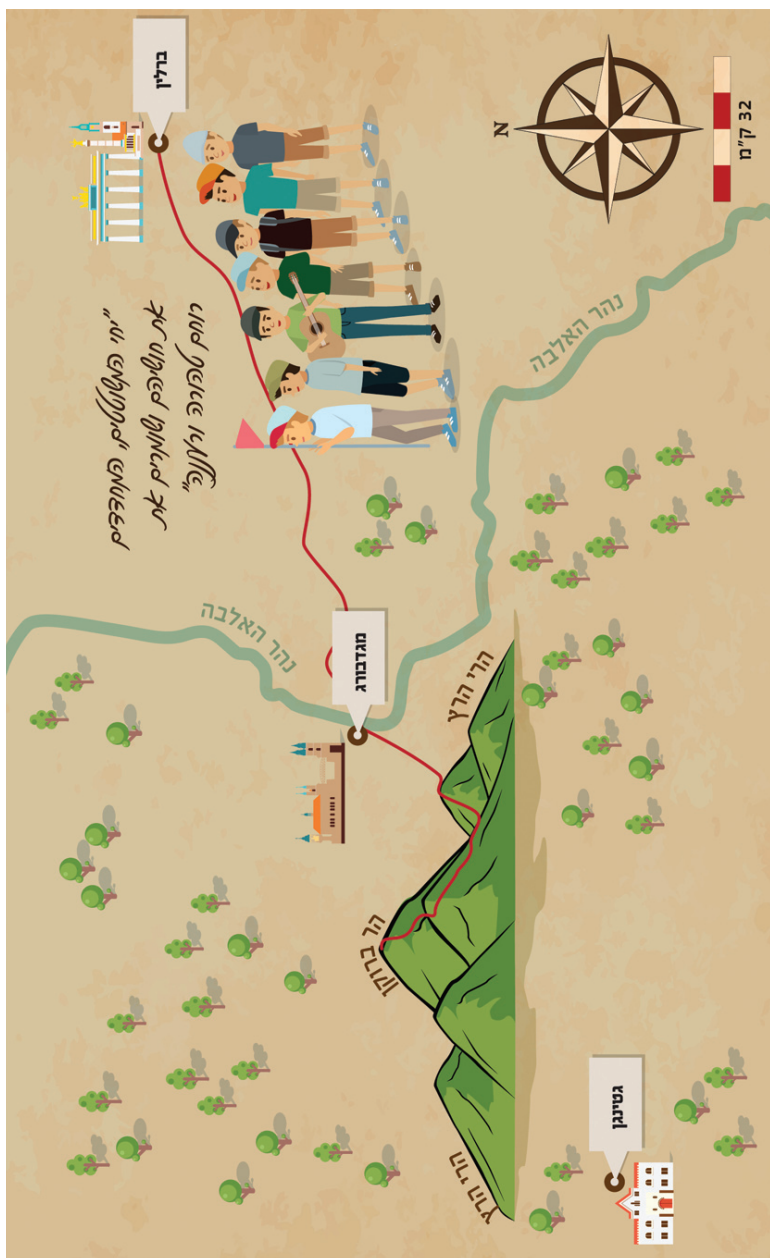

1. "צאו אל הטבע הפראי, העולם הפתוח, בלבבות מוארים"

טיול הנוער הגרמני, וואנדרפוגל, להר ברוקן, 1897

במהלך המאה ה-19 התפתחה באירופה תרבות של תיירות, כזו של הנאה ותענוגות וגם תיירות של מסעות הליכה בטבע הפראי. במקביל אליה, ובנסיבות שיתוארו להלן, התפתחה גם תרבות ייחודית לגיל הנעורים, בין ילדות לבגרות. המפגש של שתי התופעות הוליד את תנועת הנוער המשוטט, הוואנדרפוגל, הנחשבת כמקור תנועות הנוער.

ראשיתה של התנועה בשנת 1896 בברלין. הרמן הופמן היה סטודנט באוניברסיטה ולפרנסתו עבד כמורה לספרות ולשון גרמנית בחטיבת הביניים בשטיגליץ, פרבר כפרי בדרום-מזרח העיר. הוא היה מורה צעיר, בן 21, וקרוב ברוחו לגיל התלמידים. בהתאם, האווירה בכיתה הייתה נוחה וחופשית, בשונה מהמשמעת הנוקשה שבה התנהלו שיעורים אחרים.¹ באחד השיעורים סיפר הופמן לתלמידיו על טיולים שערך כמה שנים קודם לכן:

1 Walter Laqueur, *Young Germany: A History of the German Youth Movement*, New Brunswick, 1984. תורגם מאנגלית, כאן ובמקורות הבאים, בידי המחבר (ג.ג.).

המסע מברלין לפסגת ברוקן בהרי הרץ

זה היה בשנת 1890 כשהייתי בכיתה י'. אחד מהתלמידים התבקש לקרוא בקול רם מתוך המקראה, קטע שכותרתו "מסע ברגל". שאר התלמידים הקשיבו בחצי אוזן. חלק קראו בהיחבא דבר מה אחר מעניין יותר או פתרו תרגילים במתמטיקה. לפתע, היכה המורה באגרופו על השולחן: "תלמידים! מה אתם כה ישנוניים! אתם לא יכולים להפגין אדישות גדולה יותר כלפי מה שאתם שומעים! כאשר אנחנו היינו ילדים חסכנו כל פני, ובמהלך חופשת האביב או הקיץ היינו יוצאים לטיולי צעידה (hiking). אבל אתם? אתם מעדיפים פשוט לשכב בטלים באוויר הקיץ!

דבריו אחזו, לפחות בחלק מאיתנו. במהלך חופשת הקיץ הבאה אחי הצעירים ממני, חבר ללימודים ואני צעדנו עם תרמילים על גבינו [...] צעדנו ארבעים קילומטרים מדי יום להרי הרץ (Harz), ולאחר שמונה עשר ימים חזרנו הביתה באותה הדרך.²

בהמשך לסיפוריו ארגן הופמן קבוצת מטיילים מקרב התלמידים. זה היה כמובן בדיעת מנהל בית הספר, שבנו היה בין חברי הקבוצה, ובהסכמת הורי התלמידים. בשנה הראשונה הם טיילו בסופי שבוע בסביבה הקרובה. אחד מהם כתב בזיכרונותיו:

מסעות מאומצים, באורח חיים בסיסי ובמינימום הוצאות. בישול על גבי תנור ספירט מאולתר [...] לינה באכסנויות כפריות, אסמים, אוהלים מתקפלים, ולעתים מתארחים

2 Anna Mageras, *Nesting the Nation — Youthful Conceptions of Nature, Culture, and Modernity in Wilhelmine Germany*. Thesis submitted to the faculty of Wesleyan University, 2010. p. 27

בבתים של בני המעמד הבינוני; ותמיד בשירה (שירי עם ושירי ילדים).³

באחד ממפגשי הקבוצה הם קראו בספר "יומן מסע להרי הרץ" (Die Harzreise) מאת המשורר היינריך היינה. בשנת 1821 למד היינה, יהודי שהתנצר מאוחר יותר, באוניברסיטת גטינגן, השוכנת ממערב להרי הרץ. הוא ערך מסע רגלי אל פסגת הר ברוקן (1,141, Brocken, Mטר), הגבוה בהרי הרץ. בספר הוא תיאר את מסלול ההליכה, שביץ שירים שכתב וכן קטעי פרוזה והגות. הנה למשל דברים שכתב בפסגת ההר:

הר ברוקן הוא גרמני. בדומה לאופי היסודי הגרמני הוא מגדיר לנו, בצורה חדה ומדויקת, את התמונה השלמה: מאות ערים, עיירות וכפרים אשר נמצאים בעיקר מצפוננו, וכל פסגות ההרים, היערות, הנהרות והמישורים השוכנים עד לאין סוף, במרחקים סביבו. אולם בדיוק מסיבה זאת, הכול נראה כאילו תוכנן בדיוקנות ושורטט בשלמות כמפה צבעונית, ובשום כיוון העין אינה שבעה ממראה הנופים היפים. ממש כשם שאנחנו הגרמנים המהודרים מרגישים חובה כלפי הדייקנות המכובדת, כאשר אנחנו מייחסים משמעות של יופי לתמונה השלמה של הכול מכול, ולעולם לא לחלקים הנפרדים. ההר, כתוצאה מכך, משרה רוגע גרמני, תדמית של סובלנות וחוכמה. פשוט משום שהוא יכול לראות דברים כה רחוקים, ועם זאת כה מובהקים.⁴

3 Robbert-Jan Adriaansen, *The Rhythm of Eternity: The German Youth Movement and the Experience of the Past*, Berghahn Books, 2015. p. 31

4 Die Harzreise by Heinrich Heine בתרגום לאנגלית, מובא ברשת באתר Project Gutenberg, עמוד 83 ביצירה. לספר מהדורה עברית: הנסיעה בהרי הרץ, הוצאת שטיבל, ורשה 1920. החלק המתורגם בעמוד 58 בספר זה. מצאתי כי העברית בתרגום היא ארכאית ועל כן העדפתי להציע תרגום משלי לקטע (ג.ג).

הדברים עוררו בקבוצה את הרצון לשחזר את הטיול. ואכן, בחופשת הקיץ של השנה הבאה, שנת 1897, יצא הופמן עם קבוצת התלמידים למסע הארוך הראשון, מהלך שלושה שבועות, מברלין להרי הרץ ובחזרה.

בתוך כך, הכניס הופמן סדר בקבוצה. לעצמו העניק את התואר Oberhauptling, ראש הקבוצה. "הפטלינג" הוא גם הכינוי בגרמנית לציף, ראש שבט ילידי באמריקה, ויש בכך רמז למודל חיי הטבע שהופמן ביקש לחקות. תחתיו היו שני ראשי צוותים, אחיו ארנסט הופמן וקרל פישר, הבכיר מבין התלמידים. שאר הקבוצה חולקה לזוגות: "טיילים" (wander) שהם הבכירים יותר ו"שועלים" (fox), שהם חסרי הניסיון. הם הלכו בזוגות כך שכל שועל צמוד לטייל, שמסייע לו ככל שנדרש.

חוג המטיילים של הופמן היה הגלגול הראשון של טיולי תנועות הנוער בגרמניה.

וואנדרפוגל Wandervogel

בשנת 1900 סיים הופמן את לימודיו באוניברסיטה ועבר לעבוד בשירות החוץ הגרמני. בטרם עזב את בית הספר הוא כתב לתלמידיו:

צאו אל הטבע הפראי, העולם הפתוח, בלבבות מוארים. שחררו את עצמכם מהמתח והלחץ של בתי הספר, מהדאגות אודות העתיד, מהפיקוח על כל צעד שלכם. היו אדונים לעצמכם ומצאו את הדרך שלכם.

הצעידה תהיה לרווחת הצעירים אשר מעבירים את הפנאי שלהם בערים, חנוטים בכפפות ובגדים אלגנטיים, במקום לרענן את גופם ואת נפשם בטבע החופשי. באמצעות הצעידה, נער העיר שובר את ההרגל לראות

בכל משב של רוח, בכל מטר של גשם, בכל שלולית של בויץ, כאילו הם מסמרים בארון הקבורה שלו. במקום זאת הוא פורץ החוצה, בשמחה, אל תוך הרוח והגשם. על כן צאו אל היערות והשדות, ילדי גרמניה, פיתחו את עיניכם לחיות ולפעלתנות של הטבע. יחי המשוטטים, המחדדים את חושיהם ושומרים את רוחם טהורה ורעננה.⁵

הופמן בחר בקרל פישר, התלמיד הבכיר בקבוצה, כמחליפו, והנחה אותו, כפי שכתב לימים: "לקדם סוג זה של טיולי נוער בקרב הנוער הגרמני מעבר לגבולות שטיגליץ".⁶

פישר הצליח לגייס לקבוצות המטיילים כמאה תלמידים וכן תריסר הורים בעלי עניין שישמשו כמלווים ומפקחים לקבוצות. הוא אף אסף מספר מבוגרים, לשמש כוועדה המלווה את חוגי המטיילים. ב-4 בנובמבר 1901 התקיים מפגש היסוד של הוועדה. בחפשמ אחר שם לארגון נזכר אחד מהם בכתובת הנצחה החקוקה על אחד הקברים בבית העלמין של ברלין: "מי נתן לך, ציפור נודדת, את הידע שלא לסטות מדרך הישר?"⁷ השותפים אהבו את הרעיון שבמשפט ומכאן נלקח שם הארגון – Wandervogel (וואנדרפוגל. בעברית – ציפור נודדת).

הדימוי של מטיילים כציפורים נודדות מופיע בשירה הרומנטית הגרמנית עוד קודם לכן. למשל, בשיר "אגדה על הנהר ריין, יין וטיולים" של המשורר Otto Roquett משנת 1851:

John Alexander Williams, *Turning to Nature in Germany*, Stanford University Press, 2007. p. 126

6 *The Rhythm of Eternity*, עמוד 31.

7 *Turning to Nature*, עמוד 124.

אתם הציפורים הנודדות שבאוויר
בזוהר האוויר הצלול, בריח המתוק של השמש
בגלים הכחולים שבשמים
אני מברך אתכם כשותפים לדרך.

גם אני ציפור נודדת,
נשימה צלולה של החיים מובילה אותי
ושיריי כמתנות
הם האוצר היקר שברשותי.⁸

קרל פישר היה מנהיג קפדן, והוא מיסד את הקבוצות על ידי תקנות שונות. במיוחד התבטא הדבר באופיים של הטיולים: מסעות של הליכה מאומצת וממושכת. לא כל החברים קיבלו את מנהיגותו הנוקשה, ובשנת 1904 הוא הודח מתפקידו.

עם זאת הצליח פישר לממש את חזונו של הופמן, הרבה מעבר למצופה. טיולי הוואנדרפוגל עוררו מורים ובני נוער בכל רחבי גרמניה, ואף בארצות נוספות, לעשות כמותם: לטייל בקבוצות נוער. בתוך עשר שנים כבר היו כ-24 אלף בני נוער וסטודנטים חברים בהתארגנויות שונות תחת השם וואנדרפוגל. רובם (כ-90 אחוז) היו בנים, ממשפחות פרוטסטנטיות מהמעמד הכלכלי הבינוני-גבוה.⁹

הקבוצות, כפי שעוד יודגם, לא היו דומות, לא בגישה הרעיונית באשר למטרות הטיולים וגם לא בתרבות הטיולים ודרכי ביצועם. אבל התפשטות הרעיון לכל רחבי אירופה מצביעה על עובדה פשוטה: הטיולים ענו על צורך אמיתי של בני הנוער באותה תקופה. בפרסום משנת 1913 נכתב:

8 *Nesting the Nation*, עמוד 29.

9 *Turning to Nature*, עמוד 124.

מי יודע מהיכן הגיע הוואנדרפוגל? אף אחד. דחף גדול נורה מתוך האנשים, וכל אחד מהם הרגיש מעורר ונמשך, גם אם לא ידע ממה.¹⁰

חשוב להדגיש את ההבדל בין טיולי הצופיות (שיתוארו בפרק 2) לבין טיולי הנוער הגרמני. הצופיות הציגה תכנית רעיונית-חינוכית מגובשת, שטיולים היו דרך מתאימה להפעלתה. לעומת זאת הנוער הגרמני התלהב לטייל. רק בדיעבד שוקדים החוקרים להסביר את התופעה, כלומר לברר מדוע התפשט מנהג הטיולים בקרב בני הנוער בגרמניה של אותן שנים, ועל איזה צורך הטיולים נתנו מענה.

התשובה היא שהעת הייתה בשלה לדבר, הן מבחינת תרבות הטיולים והן מבחינת תרבות הנוער, כפי שיוסבר להלן.

תיירות וטיילות

תיירות וטיילות הן תופעות חדשות יחסית בתרבות האנושית. בעת העתיקה אנשים לא טיילו בחיק הטבע לשם עונג, בעיקר משום שהטבע היה מרחב מסוכן ובלתי מוכר. אפילו התפיסה שהטבע הוא יפה לא הייתה קיימת. הנה למשל, בחיבור פילוסופי משנת 1685 מתואר נוף פסגות הרי האלפים במילים הבאות:

אלה אינם יכולים להיות מעשי הבריאה הראשונית של בורא עולם, אלא שרידי הרס של העולם הראשון, אשר במהלך המבול נשבר לכל כך הרבה חלקים חסרי צורה וסדר.¹¹

10 שם, עמוד 126.

Christopher Thacker, *The Wildness Pleases*, Croom Helm, London, 11 1983. p. 4

במהלך המהפכה המדעית נעשה הטבע נושא למחקר ולהתעניינות. מכאן התפתחה התפיסה שהטבע הוא מעשי ידי אלוהים ולכן הוא חייב להיות שלם ומושלם. כך למשל נכתב בראשית המאה ה-18:

נחקור תחילה את טבע המקום, בניסיוננו לתפוס לפחות שמץ מתוך הגאונות של הבורא והיופי השמימי [...] הו טבע נהדר! תצוגה עילאית של אלוהים שליט עולם! הכול אהוב, הכול יפה והכול שמימי! הו טבע אדיר! ייצוג מושלם לבורא עולם!¹²

מלבד טיולי התענגות על יפי הטבע התפתחה גם תרבות של ספורט טיולי, שעיקרה צעידה למרחקים (hiking). תופעה זאת קשורה למהפכה התעשייתית, אשר בעקבותיה נעשו הערים צפופות ומזוהמות. היציאה אל הטבע אפשרה שהות במרחבים פתוחים, באוויר הצח, בשילוב של פעילות גופנית שנחשבה מבריא. בהמשך הספר (פרק 3) נרחיב בהיבט הרפואי-בריאותי.

תרבות הנוער

כשם שטיולים לא היו עניין נפוץ עד המאה ה-19, כך גם לא הייתה קיימת תפיסה של "גיל נעורים" כקבוצה תרבותית ייחודית. זה קרה בהקשר של המהפכה המדעית והטכנולוגית, והצורך של אנשים ללמוד במשך שנים ארוכות בטרם יוכלו לתפקד בחברה הבוגרת. כך התהוותה תקופה בת מספר שנים, מגיל 14 עד 18 לערך, שבהן

הצעירים היו כבר בשלים דיים מבחינת התפתחותם האישית, אך אינם בשלים לתפקוד עצמאי מנקודת המבט של החברה.¹³

סטנלי הול, פסיכולוג אמריקאי, היה הראשון להגדיר את תופעת גיל ההתבגרות, בספר משנת 1904.¹⁴ באותן שנים פעל בגרמניה מחנך בשם גוסטב ויניקן. רעיונותיו החדשניים בדבר ההנהגה העצמית של הנוער, גם במסגרת בית הספר, הפכו אותו למחנך הנערץ על ידי הנוער הגרמני. במאמר בשם "מהי תרבות הנוער?" הוא כתב:

אין הנוער גיל של בלתי מבוגרים בלבד, אין הוא תקופת אי השלמות וההכנה לקראת העתיד, כי אם תקופה בעלת ערכים עצמיים שאין להמירם ואין להחליפם.¹⁵

ייחודה של תרבות הנוער, לפי ויניקן, נובע מן המתח שבין שאיפתו של הנער להתפתחות אישית וייחודית לבין רצונו למצוא לו מקום במסגרת התרבות והחברה הבוגרת שאליה הוא משתייך. אין אפשרות ללגלג על שלב זה ואין צורך לפתור או לרפא אותו כאילו היה לקות. להפך, ההתלבטות היא שלב אמיתי והכרחי בהבשלת אישיותם של הנערים וכך יש להתייחס אליה.

הביקורת, שכה אופיינית לבני הנוער, אינה דחף הרסני אלא ביטוי טבעי לצורך שלהם להתמודד. מחנך לא אמור לדכא את הביקורת או לחסום אותה, משום שאז מצוקות הנערים תתפרצנה בדרך שלילית. באותה מידה אסור לתת לנערים חופש מוחלט,

13 ראובן כהנא, נעורים והקוד הבלתי פורמלי, הוצאת ביאליק, 2007. עמוד 43.

14 קנת' קניסטון, "הנעורים כשלב בחיים", בתוך: תמר רפופורט (עורכת), בין שני עולמות – המעמד החברתי של נעורים, האוניברסיטה העברית, 1986. עמודים 73-84.

15 מכס אדלר, אנשי המחרת, ורשה, 1931. עמוד 106.

משום שחופש, בשעה שאין הם בשלים לשלוט בו, יקשה עליהם להגדיר את אישיותם ולפתח את כישרונותיהם.

כללו של דבר, תרבות הנוער מתקיימת על המתח שבין חופש ועצמאות לבין שליטת המבוגרים והנחלת תרבותם. קבוצות הטיולים של הוואנדרפוגל היו ביטוי לשני החידושים התרבותיים של סוף המאה ה-19: הנוהג לטייל ולשהות בחיק הטבע, והרצון של בני הנוער לשהות במסגרת חברתית של בני גילם. הצורך הזה התפשט גם אל קבוצות נערים שמחוץ לוואנדרפוגל.

טיפוח הנוער במועדונים ובארגונים

בשלהי המאה ה-19 עבר את מרכז אירופה גל הגירה גדול של צעירים, החל מגיל 14, רובם בנים. הם עזבו את הכפרים והעיירות והיגרו לערים הגדולות, בהן היה ביקוש רב לידיים עובדות במפעלי התעשייה. ההערכה היא שמדובר בארבעה מיליון צעירים, בגרמניה בלבד.¹⁶

בחוגי השלטון נוצר חשש גדול משכבת אוכלוסייה זאת, שכן לא מדובר רק בתרבות נוער חדשה ועצמאית אלא בנוער מנותק מכל מסגרת מחנכת – בית ההורים או בתי הספר. הטענה הייתה שניתוק בני הנוער ממסגרות מחנכות מתרחש מוקדם מדי, וימנע מהם להתפתח ולהבשיל כשותפים לחברה הבוגרת.

במענה לכך נפתחו ביוזמת הרשויות המקומיות מועדוני נוער, בהם יכלו הצעירים לבלות את זמנם החופשי. המועדונים הציעו לצעירים אולמות משחקים, חוגי ספורט, ספריות, קורסים להשלמת השכלה ופעילות חברתית.

במקביל נוסדו ארגוני נוער ביוזמת מוסדות נוספים. כך למשל נוסד בגרמניה בשנת 1896 ארגון הנוער הכנסייתי. גם המפלגות הפוליטיות בחשו בחינוך הנוער, וכך נוסדו מצד אחד קבוצות נוער סוציאל דמוקרטי, שהובילו מחאה כנגד תנאי העבודה במפעלים, ומצד שני הליגה לנוער הגרמני, שנתמכה בידי המפלגות הלאומיות. הארגונים השונים ניצלו את הניתוק של בני הנוער ממסגרות החינוך כדי לגייסם לשורותיהם.

בשנת 1911 החלו רשויות המדינה לתקצב ולהסדיר את ארגוני הנוער השונים. שר החינוך של פרוסיה אמר בעניין זה: "המטרה של טיפוח הנוער היא לעזור ולבנות דור צעיר שהוא שמח, בריא, בעל מוראל חיובי, ירא אלוהים, בעל תודעה חברתית ומלא באהבה למולדת".¹⁷

המכנה המשותף של ארגוני טיפוח הנוער היה שההצטרפות אליהם הייתה חופשית. לפיכך, לצד הפעילות החינוכית שהם הציגו נדרשו המארגנים להציע לנערים חוויה חיובית, כזאת שהם ירצו להתמיד בה. אחד הכלים ליצירת החוויה היה הטיולים. ראשי הארגונים זיהו את ההצלחה של קבוצות הוואנדרפוגל, והעתיקו מהן את רעיון הטיולים.

הפעילות בטיולי הנוער

עד כה הוצג היקף התופעה, שתחילתה בטיולי קבוצת התלמידים של הופמן בשנת 1896 והיא התפשטה עד מהרה בכל מרכז אירופה. כפי שהוזכר, קבוצות הנערים היו שונות מאוד באופיין, במטרות

שקבעו לעצמן ובדרך הביצוע של הטיולים. בהמשך מוצגים פניה השונים של תרבות טיולי הנוער באותן שנים.

הקבוצה

המכנה המשותף והייחודי לכל הטיולים היה המסגרת הקבוצתית של בני הנוער. הם היו בגילאים שונים, מגיל 14 ומעלה, ולעתים בני מעמדות שונים. במהלך הטיולים הקבוצה הפכה לחבורה, והחבורה הפכה לאחוזה.

כאמור, הקבוצות טיילו בהסכמת ההורים ובליויי מבוגרים, אולם אלה היו מבוגרים צעירים, בדרך כלל סטודנטים, שהיו קרובים בתפיסותיהם לבני הנוער. בתרבות הגרמנית של אותן שנים המסגרות החברתיות היו מאוד מוקפדות ונשענו על רקע חברתי-כלכלי. קבוצות הנוער יצרו מכנה משותף חדש, שלא היה מוכר קודם לכן – הנעורים.

גודל הקבוצה לא היה קבוע, ובדרך כלל מדובר בעשרה עד עשרים נערים בקבוצה. רובם היו בנים ורק בשלב שני, החל משנת 1906, החלו להתארגן גם קבוצות של בנות מטיילות. בדרך כלל היו קבוצות נפרדות לבנים ולבנות, משום ההכרה שתחומי העניין של הצעירים והצעירות היו שונים. עם זאת, היו גם קבוצות מעורבות.

פשטות האמצעים ודימוי ה־"vagantium"

התיירות של המבוגרים באותן שנים התאפיינה בהנאה מפנאי וממותרות. הטיולים ביטאו את היציאה מחיי השגרה העירוניים והאפורים והדבר התבטא בפיקניקים משופעים במזון משובח, לינה בבתי מלון ברמה גבוהה ככל שניתן, מנוחה וחוסר פעילות.

טיולי הנוער ביקשו את ההיפך הגמור. הם בזו למותרות ולכסף, אכלו מזון בסיסי כבישול עצמי, התלבשו בבגדים פשוטים ורפויים, ולנו בחיק הטבע או בחוות שעברו בדרך.

הדימוי האהוב עליהם היה של הנווד-הרוכל-החכם של ימי

הביניים (vagrantium). זאת הייתה דמות בפולקלור של אירופה של אדם חסר רכוש ודאגות, הנודד חופשי מכפר לכפר, מתפרנס מרוכלות, שירה וסיפור סיפורים אשר ליקט בדרכים. איש פשוט וחכם, חברותי ואוהב כול, שבז לחומרנות ומוצא את אושרו בדברים הקטנים.

יציאה מהחברה הבוגרת

בהמשך ישיר לדימוי הנודד מרדו בני הנוער בחברה הבוגרת העירונית, המתועשת, האקדמאית והכפותה בנורמות קפדניות של מותר ואסור. באחד מעלוני תנועת הוואנדרפוגל כתב אלמוני: "מהטיול הראשון של היום הראשון אני הייתי שם, וזה היה כל עולמי. עולם הגון, לא עולם השקר הקרוי 'חברה'".¹⁸

אחד החברים, הנס ברונר, כתב בשנת 1910:

כל תקופה זקוקה לתנועה המדריכה שלה. כיום, תושבי העיר זקוקים לוואנדרפוגל. במשך מאות שנים העיר הייתה הנותנת. היא נתנה ונתנה עד אשר התרוקנה ושקעה. כיום אנו חייבים לצאת החוצה להרים, למלא את צרכינו ממה שיש שם, למען שיווי המשקל וההוגנות [...] טייל עד אשר תהיה אדם חזק, כל השאר יבוא לך בהמשך מתוך כך. כלומר, לא כמעשה טלאים הניתן מבחוץ, אלא מתוך מהותך הפנימית.¹⁹

נראה בהמשך שמרד הנעורים היה קצר, וכאשר בגרו בני הנוער הם חזרו לחיק החברה העירונית. אולם לכמה שנים, שנות הנעורים, הטיולים היוו עבורם מרחב מדומיין משלהם.

18 שם, עמוד 126.

19 Nesting the Nation, עמוד 78.

הליכה מאומצת

מרבית הטיולים היו טיולי צעידה (hiking) שבהם גמיאת המרחקים הייתה למטרה בפני עצמה. כאלה היו טיולי הקבוצה הראשונה של הוואנדרפוגל, שבראשה עמד קרל פישר.

אחד מחברי הקבוצה, זיגפריד קופל, מתח על פישר ביקורת שבשל ההליכה המאומצת המטיילים אינם יכולים להעניק תשומת לב לסביבה ואלו טיולים חסרי הרהור וחשיבה: "נשענים קדימה, אפילו אם אין להם תרמיל גב, העיניים נעוצות באדמה, חותרים במרץ עם הזרועות, דוהרים קדימה כביכול יש לפנייהם אויב."²⁰

קשר בלתי אמצעי לטבע

לצד ההליכה המאומצת למרחקים ארוכים התפתחו בחלק מהקבוצות טיולים אחרים, שלא נמדדו בקצב ההליכה. היו אלה טיולי היטהרות, שבמהלכם חוו הצעירים את הטבע שסביבם בלב קל. פרנק פישר, מראשוני הוואנדרפוגל, הוביל מגמה זאת:

טיול צריך תמיד להעניק ניסיון מידי, ואדם יכול לחוות דבר כבעל ערך בסביבה אם הוא מחובר אליה רגשית. יציאה מקרית רבת שעשוע, ערב שמח בחצר הבר (בית מרזח) או שיט בסירה הם כשלעצמם אינם התנסויות. הם לא מספקים העשרה לחיינו ולא דחפים הולכים ומתחזקים.²¹

עבורו היה הכרח ליצור קשר חזק עם מקום הטיול. למשל, להבין את הנוף ואת דרך היווצרותו. הוא קרא למטיילים להיות בלתי שיפוטניים, ולעולם מופתעים מכל אשר הם יפגשו בדרך. כאשר יש למטייל יכולת כזאת להביט בעולם, הטבע והאנשים שהוא פוגש בטיולים הופכים לדברים בעלי ערך ואיכות פנימיים, ולא נשפטים

20 The Rhythm of Eternity, עמוד 36.

21 שם, עמוד 38.

על פי סטנדרטים שהמטיילים הביאו מביתם. במילים אחרות, הנוף הוא לא "יפה" כי כך כתוב בספר התיירות או כי כך אומרים כולם, אלא הוא יפה כי אתה בעצמך חווה את היופי שבו. פישר עצמו כינה טיולים אלה "פעילות ויטאלית (מלאת חיים) משחררת ורוחנית".²²

בעלוני הוואנדרפוגל ישנם איורים שהמטיילים ציירו במהלך הטיולים: צמחים, בעלי חיים, סלעים, יערות, פסגות הרים וכפרים. הם אף ארגנו תחרויות של צילומים וציורים של הטבע. בעלון משנת 1910 נכתב:

חברי הוואנדרפוגל המרבים לטייל במרחב הריין מתעבים, ובצדק, את בתי המלון והמכוניות המהירות, עושים שימוש בשבילי ההרים החוצים יערות ועוברים ליד טירות, לעתים יורדים לתחתית העמק, ואחר כך שוב מטפסים ומאפשרים מבט חדש, בלתי צפוי ונפלא על עמק הריין מפסגות ההרים.²³

גישה זאת של קירבה לטבע הביאה את הצעירים להתרוממות רוח, שהייתה מניע חשוב ליציאה לטיולים. הדבר מקבל ביטוי בתיאורי טבע הכתובים בהתפעלות ובשפת שירה:

אנו מטיילים בשולי הגבעות של ערבת גרמניה היפה. היא שוכנת בין הנהר אלבה לנהר ווסר, כים קפוא. המגוון העדין של פני השטח, פרטי הנוף החוזרים, מקנים למראה את פשטותו, והנוף הנמשך לאין סוף מעניק תחושה של נצחיות [...] געגועים קושרים ללא ספק כל אחד אשר נולד כאן במקום

22 שם.

23 Nesting the Nation, עמוד 73.

זה. כאן, השמים והערכה הם כמו שמים וים, והגגות החרוטיים של המבנים בוקעים כמו תרנים מעל קו הגלים.²⁴

ניווט

בין הפעולות המהותיות לטיולים היו הניווט וההתמצאות. כחלק מבריחתם מהתיירות הבוגרת המטיילים השתדלו שלא ללכת במסלולי טיול מוכרים, אלא לשוטט בר בשטח. בשנת 1911 יצאה לאור בגרמניה, לראשונה, סדרה של מפות טופוגרפיות. המפות סייעו לקבוצות לתכנן ולנווט את הטיולים ללא תלות בספרי תיירות. כך נכתב בעניין זה באותה שנה:

בהחלט יש הנאה רבה בכך שניתן להשתחרר מהיותך מודרך, על ידי מדריך או שלטי הכוונה. זה מאפשר למטייל להתמסר ליופי של הטבע. כל אדם צריך להיות מסוגל לצעוד ללא הדרכה ולא להיות חסר אונים כאשר הוא מבודד לנפשו.²⁵

נגינה ושירה

מנהג נפוץ בטיולי הוואנדרפוגל היה ליווי ההליכה בנגינה ובשירה. ישנן תמונות שבהן נראים בני הנוער הולכים, כשאחד החברים מנגן בגיטרה. השירים היו, בהמשך לאמור לעיל, שירי עם גרמניים מתקופת ימי הביניים. הם ליקטו שירים בכפרים שבהם עברו ובשלב מסוים החלו לפרסם שירונים, שהיו פריט חובה בתרמילו של כל מטייל. הנס רייכנבאך כתב בזיכרונותיו כיצד השירה והנגינה אפיינו את הוואנדרפוגל, בהשוואה לקבוצות נוער אחרות:

פעם צעדתי בדרך כפרית, יחד עם קבוצה של נערים חסרי דאגה מהוואנדרפוגל. היו לנו גיטרות ושרנו לצלילן כל מיני

24 שם, עמוד 35.

25 שם, עמוד 71.

קבוצת וואנדרפוגל מברלין, ינואר 1930.

(צילום באדיבות Bundesarchiv Bild)

שירים על המרחבים הפתוחים ועל תאוות הנדודים התוססת. אני רוצה לומר שהגיטרה, בצליליה הנוגים והעליזים, הבלתי מזיקים, מייצגת בדרך מסוימת את הוואנדרפוגל. גם לתנועות הנוער הלאומי היו כלי נגינה שמסמלים אותם: המשרוקיות והתופים הפכו לסמל הביטוי שלהם.²⁶

משחקי מלחמה

בין הפעולות השכיחות ששולבו בטיולים היו משחקים חברתיים, ובמיוחד משחקי מלחמה:

בסדר קפדני עשתה היחידה את דרכה. דרך היער המבודד הם צעדו, חוצים מדרונות תלולים מהם נשקף נוף נפלא של

Maria Reichenbach, Robert Cohen (ed.), *Hans Reichenbach – Selected Writings 1909–1953: Volume One*, D.R Publishing, 1978. pp. 92–93

עמקים רחבים. "תפוס מחסה", פקד מנהיג הקבוצה, בקול חד. הנערים השתטחו ברכות, כך שהאויב לא יוכל לשמוע אותם. באותה העת, השמש זהרה מאחורי קו עננים עדין, וקרניה מוחזרות בברק מעבר למדרון העצים, מהפס הנוצץ של המים בתחתית העמק. אלא שאיש מהנערים לא עצר לרגע על מנת להתבונן בדבר; הם צעדו כולם במרץ, רוקעים ברגליהם, בתוך קבוצותיהם, בטורים מסודרים למשעי, מצייתים למשימתם במשחק המלחמה. לאחר שהגיעו למקום ההתבצרות נשלחו כמה סיירים כדי לצפות בתנועתם של כוחות האויב המתקדם. מעט אחר כך האויב הגיע; בקריאות "הידד" המחנה התעורר כסערה.

עם זאת, שום קרב לא התחולל; המנהיג הכתיר בניצחון את הקבוצה שהגיעה בצורה המאורגנת ביותר. כעת, כשכל היחידות שוב יחד, הם צעדו בטור ארוך חזרה הביתה.²⁷

פטריוטיות ולאומיות

ההנאה מיפי הטבע, כשם שהיא מייצגת את המפגש האישי בין המטייל לסביבה כך היא התפרשה על ידי רבים בהקשר הלאומי. בשטח גרמניה המוכרת לנו כיום היו מאות נסיכויות ומדינות קטנות ועצמאיות. רק בשנת 1871 איחד אוטו פון ביסמרק את הנסיכויות ללאום אחד. היה זה תהליך חינוכי איטי, שנמשך גם בתקופת הקיום של הוואנדרפוגל. הפטריוטיות ללאום הגרמני הייתה נושא שעל סדר יומם, והטיולים שולבו גם בכך. כך הם כתבו בעניין זה:

ככל שאתה רואה את יופיו של הטבע בעיניך שלך, וככל שאתה מכיר טוב את האנשים המאכלסים אותו, כך תלמד לאהוב באמת את מולדתנו הנפלאה. הטיולים חושפים את הצעירים לחופש שבטבע. אלא

שהחופש הזה לא נועד רק לשעשוע אישי, אלא לחינוך עצמי לקשיחות, משמעת עצמית ופטריוטיות. המוטו היה: עבוד על עצמך, הפוך את צעירותיך למופת.²⁸

סוציאליזציה

מעבר לכל המאפיינים של בריחה מהעיר ומחברת המבוגרים שימשו הטיולים בסופו של דבר כשלב בתהליך החינוך וההשתלבות של בני הנוער באותה חברה עצמה. נראה שהם עצמם הבינו את הדבר, כפי שניכר בכתביהם. כבר בשנת 1910 כתב פרנק פישר:

אני משתוקק מאוד לחוות ולשמור על הקשר העתיק לאדמה ולמשפחה. אבל כל זה, זה רק חלום. אנחנו כולנו כבר עירוניים של העת החדשה, חסרי תחושת מולדת וזרים לארץ.²⁹

המטיילים לא ביטלו את המודרניזציה, כפי שנהוג לחשוב, אלא חיפשו אחר איזון טוב יותר בין הקידמה לבין התרבות של ימים עברו:

החיים שאנו שואפים להם, גם במרכזי הערים, יזכירו את חיייהם של הצעירים מימי הביניים וכן של המשכילים הנודדים [...] כך דמיינו את מראה הגוף הנועז והשיער הארוך, וכך דמיינו את קולות השירה של שירי העם שנשכחו מזה מאות בשנים [...] הרושם של ימי הביניים היה מלא. ועם זאת ניהלנו אורח חיים מודרני, חדשני והרפתקני ככל בני הנוער כיום.³⁰

28 *Turning to Nature*, עמוד 126.

29 *Nesting the Nation*, עמוד 67.

30 שם, עמוד 80.

צריך לזכור שמדובר בנערים ונערות ממשפחות מהמעמד הבינוני הגבוה, אשר היו להם הפנאי והאמצעים על מנת לצאת לטיולים, והיה להם בית חם לחזור אליו בסופם. הם לא התכוונו לעזוב את בתי הוריהם, ואף לא את מסלול הלימודים בתיכון ובאוניברסיטה. הטבע היה להם מרחב של חופש, אבל לא בית מגורים של קבע.

אחד מראשוני הוואנדרפוגל, הנס ברואר, סיכם זאת יפה בשנת 1913:

הם בזו למטרופולין, לעגו והשמיצו את כל מה שנחשב קדוש בחיי העיר. הם בחרו בחיי דלות, הזדקקות ומחסור, הסתערו החוצה אל העמקים והיערות הפראיים, וישבו שם בבדידות. זה היה זמן פראי ונפלא.

סלע לציון ייסוד הוואנדרפוגל בגינה בשכונת שטיגליץ בברלין.
(צילום: גיל גרטל, 2016)

[...]

כך הם צעדו, מבוגרים יותר ויותר, על מסלול החינוך הטבעי, עד אשר הגיעו לזמן הנוכחי. עד אשר, מלאי השתאות, הם עמדו ליד לועות האש במשמרות הלילה במפעלי המתכת, ובגאווה לקחו חלק בהרכבת מבני הפלדה הענקיים של תחנות הרכבת. ואז הם שמחו פעם נוספת, להיות בני הדור החי בתקופה של פריחה מרהיבה של המדע ושל התעשייה. בהשלמה הם חזרו אל המולת הרחובות של העיר הבזויה לשעבר. הם התגברו. הם ראו את הכול באור פייסני וברור. הם סלחו, משום שכעת הם הבינו.³¹